УДК 81’ 27

[1]***Джумабаева Анара Эмилбековна,*** Ош мамлекеттик университети, Ош шаары, Кыргыз Республикасы, окутуучу. ORCID: 0009-0008-5196-2206 e-mail: adjumabaeva@oshsu.kg (+996778090 459)

[2]***Кулубекова Азарабү Оморакуновна,*** Ош мамлекеттик университети, Ош шаары, Кыргыз Республикасы, филология илимдеринин кандидаты, доцент. ORCID: 0000-0002-6352-5459. e-mail: akulubekova@oshsu.kg : (+996772 224 515)

АЛМАЗБЕК АТАМБАЕВДИН ИНАУГУРАЦИЯЛЫК КЕБИНДЕГИ “АКЫЛ” КОНЦЕПТИ: ИНТЕЛЛЕКТ, АКЫЛМАНДЫК ЖАНА САЯСИЙ ЖООПКЕРЧИЛИКТИН ӨЗ АРА БАЙЛАНЫШЫ

Аннотация. Бул изилдөөнүн *актуалдуулугу* заманбап лингвистиканын саясий дискурста улуттук, маданий жана баалуулуктарга негизделген идеяларды чагылдыруу каражаты катары түшүнүктөрдү изилдөөгө болгон кызыгуусунун өсүшүнөн келип чыгат. Бул макалада Алмазбек Атамбайевдин инаугурациялык сөзүн колдонуу менен АКЫЛ түшүнүгү каралат. Изилдөөнүн максаты - түшүнүктү вербалдаштыруу ыкмаларын аныктоо жана анын лексикалык, семантикалык жана прагматикалык өзгөчөлүктөрүн аныктоо. Материал лексикалык, семантикалык, контексттик, концептуалдык жана дискурсивдик ыкмалар менен талданат. Изилдөөнүн илимий жаңылыгы инаугурациялык сөздө АКЫЛдын чагылдырылышынын өзгөчөлүктөрүн аныктоодо жана анын интеллектуалдык, адеп-ахлактык жана социалдык-саясий компоненттеринин ортосундагы байланышты аныктоодо турат. Жыйынтыктар түшүнүктүн акылмандык, аң-сезимдүүлүк, маңыздуулук, компетенттүүлүк жана рационалдуу тандоо маанилери аркылуу, ошондой эле тарыхый жана маданий образдар аркылуу ишке ашаарын көрсөтүп турат. Бул түшүнүк аксиологиялык, бириктирүүчү жана мыйзамдаштыруучу функцияларды аткараары аныкталган.

Ачкыч сөздөр: *“акыл” концепти, билим жана түшүнүк, саясий дискурс, интеллектуалдык ой жүгүртүү, элдин акылмандыгы, саясий жоопкерчилик, рационалдуу тандоо, концепттин вербалдаштырылышы.*

[1]***Джумабаева Анара Эмилбековна,*** Ошский государственный университет, город Ош, Кыргызская Республика, преподаватель – мгистр. ORCID: 0009-0008-5196-2206 e-mail: adjumabaeva@oshsu.kg (+996778090 459)

[2]***Кулубекова Азарабү Оморакуновна,*** Ошский государственный университет, город Ош, Кыргызская Республика, кандидат филологических наук, доцент. ORCID: 0000-0002-6352-5459. e-mail: akulubekova@oshsu.kg : (+996772 224 515)

КОНЦЕПТ «АКЫЛ» В ИНАУГУРАЦИОННОЙ РЕЧИ АЛМАЗБЕКА АТАМБАЕВА: ВЗАИМОСВЯЗЬ ИНТЕЛЛЕКТА, МУДРОСТИ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Аннотация. Актуальность исследования обусловлена возрастающим интересом современной лингвистики к изучению концептов как средств репрезентации национально-культурных и ценностных представлений в политическом дискурсе. Статья посвящена исследованию концепта **АКЫЛ** на материале инаугурационной речи Алмазбека Атамбаева. Цель работы заключается в выявлении способов вербализации концепта и определении его лексико-семантических и прагматических особенностей. Материал

анализируется с применением лексико-семантического, контекстуального, концептуального и дискурсивного методов. Научная новизна исследования состоит в выявлении специфики репрезентации АКЫЛ в инаугурационной речи и установлении взаимосвязи его интеллектуальных, нравственных и общественно-политических компонентов. Результаты показывают, что концепт актуализируется через значения мудрости, осознанности, осмысленности, компетентности и рационального выбора, а также через историко-культурные образы. Установлено, что концепт выполняет аксиологическую, консолидирующую и легитимирующую функции.

Ключевые слова: *концепт "акыл", знание и понимание, политический дискурс, интеллектуальное осмысление, мудрость народа, политическая ответственность, разумный выбор, вербализации концепта.*

[1]***Dzhumabaeva Anara Emilbekovna*** – Lecturer, Department of American and Translation Studies, Osh State University, Osh, Kyrgyzstan. ORCID: 0009-0008-5196-2206 e-mail: adjumabaeva@oshsu.kg (+996778090 459)

[2]***Kulubekova Azarabu Omorakunovna*** – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of American and Translation Studies, Osh State University, Osh, Kyrgyzstan. ORCID: 0000-0002-6352-5459 e-mail: akulubekova@oshsu.kg (+996772 224 515)

THE CONCEPT OF "AKYL" IN ALMAZBEK ATAMBAYEV'S INAUGURAL SPEECH: THE INTERRELATIONSHIP OF INTELLECT, WISDOM, AND POLITICAL RESPONSIBILITY

Abstract. The relevance of this study stems from the growing interest in modern linguistics regarding the study of concepts as vehicles for representing national-cultural and value-based ideas within political discourse. The article examines the concept of "AKYL" (intellect/wisdom) based on the inaugural speech of Almazbek Atambayev. The study aims to identify the ways in which this concept is verbalized and to determine its lexico-semantic and pragmatic characteristics. The material is analyzed using lexico-semantic, contextual, conceptual, and discourse analysis methods. The study's scientific novelty lies in identifying the specific nature of the "AKYL" concept's representation in the inaugural speech and establishing the interconnections between its intellectual, moral, and socio-political components. The results demonstrate that the concept is actualized through meanings of wisdom, awareness, meaningfulness, competence, and rational choice, as well as through historical-cultural imagery. It is established that the concept performs axiological, consolidating, and legitimizing functions.

Keywords: concept "akyl", knowledge and understanding, political discourse, intellectual comprehension, wisdom of the people, political responsibility, rational choice, verbalization of the concept.

Киришүү

Кыргыз тилдик маданиятындагы маанилүү түшүнүктөрдүн бири – **"Акыл",** анын мазмуну *акыл, акыл-эс, сактык, акылмандык, даанышмандык, билгичтик, көрөгөчтүк, көсөмдүк* жана адамдын чындыкты түшүнүү жөндөмү менен байланыштуу. Бирок, анын семантикалык жана маданий потенциалы интеллектуалдык жөндөмдү белгилөө менен гана

чектелбейт. Ар кандай контексттерде “акыл” жашоо тажрыйбасы, адеп-ахлактык сапаттар, жоопкерчилик, маалыматтуу чечимдерди кабыл алуу жана социалдык жактан маанилүү баалуулуктарды сактоо жөндөмү менен байланыштырылышы мүмкүн. Ошондуктан, анын саясий кепте чагылдырылышынын жолдорун изилдөө саясий дискурста рационалдуу жана жоопкерчиликтүү жүрүм-турумду концепциялоонун өзгөчө аспектилерин аныктоого өбөлгө түзөт.

Бул изилдөөнүн *актуалдуулугу* саясий коммуникациядагы “акыл” концептинин когнитивдик, баалуулуктарга негизделген жана прагматикалык компоненттеринин ортосундагы өз ара байланыштарды изилдөө зарылдыгынан келип чыгат. Инаугурациялык кеп изилдөөдө өзгөчө кызыгууну жаратат, анткени бул жанр саясий лидердин кызматка киришкенде коомго кайрылуусун камтыйт, анын компетенттүүлүгүн калк сын көз менен карайт жана мамлекеттин келечектеги өнүгүшү, социалдык баалуулуктар жана өкмөт менен элдин өз ара аракеттенүү принциптери жөнүндөгү түшүнүктөрдү калыптандырууга багытталган. Мындай контекстте интеллектуалдык жана адеп-ахлактык мүнөздөмөлөр өзгөчө коммуникациялык мааниге ээ болот.

“Акыл” концепттин изилдөөнүн көлөмү заманбап тил илиминдеги когнитивдик жана лингвомаданий парадигмалардын өнүгүшү менен аныкталат. Түшүнүктөрдү изилдөө бизге тилдик бирдиктерди жамааттык аң-сезим, маданий эс тутум, баалуулук түшүнүктөрү жана улуттук дүйнө тааным менен байланышында изилдөөгө мүмкүндүк берет. Бирок, “акыл” концептинин түздөн-түз саясий дискурста, айрыкча кыргыз саясий лидеринин инаугурациялык кебинде чагылдырылышы андан ары изилдөөнү талап кылат. Бул концепттин интеллектуалдык мазмуну *акылмандык, жоопкерчилик, тарыхый тажрыйба* жана *рационалдуу саясий тандоо* түшүнүктөрү менен кандай тилдик каражаттар аркылуу байланыштырылат деген маселе жетишсиз изилденген бойдон калууда.

Бул изилдөөнүн *максаты* – Алмазбек Атамбаевдин инаугурациялык кебиндеги “акыл” концептинин вербалдаштырылышынын жана прагматикалык ишке ашырылышынын өзгөчөлүктөрүн аныктоо.

Бул максатка жетүү үчүн төмөнкү милдеттер чечилет: - “акыл” концепттин изилдөөнүн негизги теориялык ыкмаларын аныктоо; - изилденип жаткан кепте аны чагылдыруунун тилдик каражаттарын аныктоо; - “акыл” концептинин негизги семантикалык компоненттерин белгилөө; - алардын иштешинин контексттерин талдоо; - интеллектуалдык, адеп-ахлактык жана социалдык-саясий мүнөздөмөлөрдүн ортосундагы байланышты ачып берүү жана саясий коммуникациядагы концепциянын негизги прагматикалык функцияларын аныктоо.

Изилдөөнүн *илимий жаңылыгы* А. Атамбаевдин инаугурациялык кебинде “акыл” концептинин чагылдырылышынын татаал мүнөзүн ачып берүүдөн турат. Анын мазмуну, негизинен, кыйыр түрдө – *акылмандык, аң-сезим, маңыздуулук, компетенттүүлүк, тарыхый* жана *маданий тажрыйба* жана *жоопкерчиликтүү тандоо* менен байланышкан лексикалык бирдиктер жана контексттер аркылуу ишке ашырылаары эсептелет. Ошондой эле, “акыл” концепттин когнитивдик категория катары гана эмес, ошондой эле жоопкерчиликтүү саясий жүрүм-турум жана коомдук жыргалчылык жөнүндөгү идеялардын калыптанышы менен байланышкан саясий кептин баалуулук-прагматикалык компоненти катары кароо бул иштин жаңылыгы болуп саналат. Бул эмгектин *теориялык мааниси* саясий дискурста когнитивдик-баалуулук концептин лингвистикалык чагылдырылышын түшүнүүбүздү тактоодо. Анын *практикалык мааниси* изилдөөнүн жыйынтыктарын саясий коммуникацияны, концептуалдык семантиканы жана кыргыз саясий дискурсун андан ары изилдөөдө, ошондой эле когнитивдик лингвистика, маданий лингвистика жана саясий лингвистика боюнча курстарда колдонуу мүмкүнчүлүгүндө жатат.

Ошентип, “акыл” концептин изилдөө бизге интеллектуалдык, адеп-ахлактык жана маданий жактан шартталган түшүнүктөрдүн саясий дискурста

кандайча өз ара аракеттенишерин жана алар саясий лидер менен коомдун ортосундагы баалуулуктардын жана мамилелердин белгилүү бир системасын калыптандыруу үчүн кандайча колдонулаарын изилдөөгө шарт түзөт.

Изилдөөнүн материалы жана методдору

Изилдөө Алмазбек Атамбаевдин 2011-жылдын 1-декабрында Кыргыз Республикасынын Президенти кызматына киришүү аземинде сүйлөгөн инаугурациялык кебине негизделген. Бул материалды тандоо саясий коммуникациянын маанилүү түрү болгон жана мамлекеттин андан аркы өнүгүшүнүн негизги баалуулуктарын, артыкчылыктарын жана принциптерин белгилөөгө багытталган инаугурациялык сөздүн жанрдык өзгөчөлүгүнөн улам келип чыккан. Бул сөздө “акыл” концептине түздөн-түз байланыштуу *акылмандык, аң-сезим, жоопкерчилик* жана *рационалдуу тандоо* жөнүндөгү идеялардын чагылдырылышы өзгөчө актуалдуулукту жаратат.

Саясий сөздүн айрым үзүндүлөрүндөгү изилденип жаткан бирдиктердин маанисин аныктоо үчүн *контексттик анализ* колдонулду. Бул Атамбаевдин кебиндеги интеллектуалдык мүнөздөмөлөр контекстке жараша кошумча семантикалык белгилерге ээ болорун жана саясий жоопкерчилик, социалдык өнүгүү, тарыхый тажрыйба жана кылдат чечим кабыл алуу зарылдыгы менен байланышкандыгын көрсөттү. Аныкталган тилдик каражаттарды системалаштыруу жана “акыл” концептинин негизги компоненттерин аныктоо үчүн *концептуалдык анализ* колдонулду. Натыйжада, төмөнкү өз ара байланышкан мазмундук компоненттер аныкталды: *акылмандык, маалымдуулук, маңыздуулук, этияттык, компетенттүүлүк, тарыхый* жана *маданий тажрыйба* жана *жоопкерчиликтүү тандоо* жасоо жөндөмү. Изилденип жаткан каражаттардын коммуникативдик максатын аныктоо үчүн *прагматикалык анализ* колдонулуп, бизге “акыл” концептинин саясий дискурстагы функцияларын аныктоого шарт түздү.

Изилдөөнүн жыйынтыктары жана талкуу

1) Саясий кептеги “Акыл” концептин изилдөөнүн теориялык негиздери.

Концепт концептуалдык лингвистиканын негизги түшүнүктөрүнүн бири болуп саналат. Аны изилдөөдө психологиялык логикалык, философиялык, лингвомаданий, интрагативдик, лингвоантропологиялык жана когнитивдик багыттар айырмаланат (С.А. Аскольдов, Н.Д. Арутюнова, В.В. Колесов, Ю.С.Степанов, В.А.Маслова, Г.Г. Слышкин, С.Г. Воркачев, Е.С. Кубрякова, И.А. Стернин ж.б.; караңыз: [7]).

Акыркы жылдары концепттерди изилдөөдө когнитивдик-дискурсивдик мамиле кеңири колдонууда. Бул багытта дискурс “коммуникативдик кырдаалга чөмүлгөн текст” катары түшүндүрүлөт [1, с. 5]. А.П. Чудинов бул мамиле текст менен катар социалдык контекстти, коммуникациянын катышуучуларын, маалыматты өндүрүү жана кабыл алуу процесстерин, ошондой эле фондук билимди эске аларын белгилейт [9, с. 40]. Дискурсту изилдөөнүн теориялык маселелери И.В. Карасик [2], Ю.Е. Прохоров [5], Е.И. Шейгал [11] жана башка окумуштуулардын эмгектеринде каралган. Саясий дискурстагы концепттерди изилдөөгө Э.И.Шейгал [11; 10], Т.Д. Фомина [8] жана башкалардын эмгектери арналган.

Ю.С. Степанов концептти “адамдын акыл дүйнөсүндөгү маданияттын негизги клеткасы” катары аныктайт [6, с. 41]. В.А. Маслова болсо концептти тил аркылуу материалдашкан, этникалык дүйнө таанымды жана этномаданий билимдерди чагылдырган семантикалык түзүлүш катары карайт [4, с. 47].

“Акыл” концептти түшүндүрүүдө интеллект түшүнүгүнүн мазмуну да маанилүү. “Интеллект” термини латындын *intellegere* этишинен келип, кабыл алуу, таанып-билүү, ой жүгүртүү жана түшүнүү маанилерин билдирет [15]. Демек, интеллект маалыматты кабыл алуу, билим алуу, түшүнүү жана ой жүгүртүү принципттери менен байланыштуу.

В.И. Карасиктин көз карашында концепт кабылдоо-образдык компонентти камтыган психикалык түзүлүш болуп саналат [3, с.

27]. Ушул негизде “Акыл” концептти адамдын билимин, түшүнүгүн, ой жүгүртүүсүн, акылмандыгын жана кырдаалды туура баалоо жөндөмүн камтыган татаал менталдык түзүлүш катары каралат. Анын мазмуну түз номинациялар менен гана чектелбестен, ага байланыштуу лексикалык бирдиктер жана алардын контексттик маанилери аркылуу ачылат.

Кыргыз тилдик маданиятында “Акыл” концепти рационалдуулук, акылмандык, жашоо тажрыйбасы, кырдаалды туура баалоо жана жоопкерчиликтүү чечим кабыл алуу түшүнүктөрү менен байланышат. Ошондуктан анын мазмунун интеллектуалдык сапаттар менен катар адеп-ахлактык жана социалдык баалуулуктарды да камтыйт.

Изилдөөнүн лексикалык базасын аныктоо үчүн англис тилиндеги сөздүктөрдөн *mind, head, brain, wit, wisdom, intelligence, intelligent, knowledgeable, capable* ж.б. [13] , ал эми кыргыз тилинин түшундүрмө сөздүгүнөн *акыл, акылман, эс, эстүү, ой, даанышмандык, түшүнүк, билгичтик, акылдуулук* сыяктуу лексемалар тандалды [40].

Саясий дискурста “Акыл” концептинин прагматикалык мааниси да күчөйт. Ага кайрылуу саясий чечимдерди рационалдуу, жоопкерчиликтүү жана коомдук кызыкчылыкка багытталган аракет катары корсотүүгө шарт түзөт. Бул өзгөчөлүк инаугурациялык кепте өзгөчө мааниге ээ, анткени анда саясий лидер коомдун тарыхый тажрыйбасына, жалпы баалуулуктарга жана мамлекеттин өнүгүү келечегине таянат.

Бул изилдөөдө “Акыл” концепти Алмазбек Атамбаевдин инаугурациялык кебинде лексикалык-семантикалык жана прагматикалык жактан каралат. Талдоонун негизги компоненттери катары **акылмандык, билим жана түшүнүк, аң-сезим, рационалдуулук, адеп-ахлахтык багыт** жана **жоопкерчилик** белгиленет. Концепт түз лексикалык бирдиктер менен гана эмес, тарыхый-маданий образдар, баалоочу мүнөздөмөлөр жана жүрүм-турумга чакрыктар аркылуу да репрезентацияланат.

2) Алмазбек Атамбаевдин инаугурациялык кебиндеги “Акыл” концептинин вербалдаштырылышы

Алмазбек Атамбаевдин инаугурациялык кебинин чыталдоосу “Акыл” түшүнүгүнүн негизинен кыйыр түрдө чагылдырылганын көрсөтүп турат. Анын мазмуну акылмандыкты, аң-сезимди, маңыздуулукту жана компетенттүүлүктү билдирген лексикалык бирдиктер аркылуу, ошондой эле элдин тарыхый тажрыйбасына, маданий баалуулуктарына, жоопкерчилигине жана рационалдуу тандоосуна байланыштуу контексттер аркылуу ачылат. Натыйжада, “Акыл” интеллектуалдык жөндөм катары гана эмес, коомдук жана саясий жашоо үчүн маанилүү болгон интеллектуалдык жана адеп-ахлактык сапаттардын жыйындысы катары да көрүнөт.

Түшүнүктү вербалдаштыруунун эң ачык каражаттарынын бири – ***“акылман”*** лексемасы. Сөзүнүн башында эле Атамбаев кыргыз элин “*биздин акылман элибиз*” [12] деп мүнөздөйт. Бул контекстте акылмандык жеке интеллектуалдык мүнөздөмө катары эмес, элдин тарыхый тажрыйбасы жана маданий салты менен байланышкан жамааттык сапаты катары көрсөтүлөт. Бул мүнөздөмөнүн колдонулушу өзгөчө Манас эпосуна шилтеме жасоо контекстинде маанилүү: “Манас эпосунда айтылгандай, биздин акылман элибиз...” Ошентип, “Акылдын” түзүмүндөгү акылмандык компоненти улуттук тарыхый эс тутум жана маданий мурас менен түздөн-түз байланыштуу.

Ошол эле лексема өлкөнүн адамдык потенциалын мүнөздөө үчүн колдонулат: "*Бизде бакубат жашоо үчүн баары бар: түшүмдүү жер, ыйык Ала-Тоо тоолору, кооз дарыялар жана көлдөр, акылман, берешен жана эмгекчил эл*" [12]. “Акылман” лексемасы “берешен” жана “эмгекчил” мүнөздөмөлөрүнүн катарына кирет, ошону менен интеллектуалдык сапаттарды адеп-ахлактык жана социалдык жактан маанилүү мүнөздөмөлөр менен айкалыштырат. Бул учурда “Акыл” комплекстүү чечмелөө алат: элдин акылмандыгы берешендик, эмгекчилдик жана социалдык жоопкерчилик менен айкалышкан сапат катары көрсөтүлөт.

Концепттин дагы бир компоненти – бул ***аң-сезим*** жана ***түшүнүү*** менен байланыштуу. “Түшүнүү” этиши сөздө колдонулат: “*Бийликтин ар бир*

бутагы өлкө алдындагы өз жоопкерчилигин толук жана так түшүнүшү керек” [12]. Бул контекстте аң-сезим белгилүү бир кырдаалды түшүнүү гана эмес, ошондой эле өз милдеттерин жана өз иш-аракеттеринин кесепеттерин түшүнүү дегенди билдирет. Ошентип, интеллектуалдык мүмкүнчүлүк саясий жоопкерчилик менен түздөн-түз байланыштуу: мамлекеттик институттар өз функцияларын гана аткарбастан, коом алдындагы жоопкерчилигин да түшүнүшү керек, деп баса белгилейт.

Ушул сыяктуу маани “*...маңыздуу кадамдарды жасоо керек*” [12] деген сөз айкашында да чагылдырылган: “*Өткөөл мезгилде ката кетирбешибиз керек; биз маңыздуу кадамдарды жасашыбыз керек*” [12]. “Маанилүү” сын атооч чечим кабыл алууда ойлонуу, этияттык жана кылдаттык сапаттарын эске салат. Ката кетирүү мүмкүнчүлүгү менен маңыздуу кадамдарды жасоо зарылдыгынын салыштырылышы мамлекеттин ийгиликтүү саясий өнүгүшү үчүн зарыл шарт катары рационалдуу жүрүм-турум идеясын өнүктүрөт.

“Акыл” концепти *компетенттүүлүк* жана *рационалдуу башкарууга* байланыштуу лексика аркылуу да изилденет. Өлкөнүн экономикалык өнүгүүсү жөнүндө айтып жатып, Алмазбек Атамбаев “*минералдык запастарды компетенттүү иштетүүнү жүргүзүү*” [12] зарылдыгын баса белгилейт. Бул контекстте “сабаттуу” сын атоочу жаратылыш ресурстарын пайдаланууга компетенттүү, кесипкөйлүк жана билимдүүлүк менен негизделген мамилени камтыйт. Ошентип, “Интеллект/акылдын” интеллектуалдык компоненти жеке ой жүгүртүү чөйрөсүнөн мамлекеттик башкаруу чөйрөсүнө өтөт: ресурстарды рационалдуу жана компетенттүү пайдалануу өлкөнүн экономикалык өнүгүүсүнүн шарттарынын бири деп эсептелет.

Акылды чагылдыруунун маанилүү каражаты - *тарыхый жана маданий тажрыйбага кайрылуу.* Кепте Манастын образы колдонулат: “*Биздин Улуу Манас өз өмүрүн элине жана туулган жерине арнаган”* [12]. Эпикалык баатырга бул кайрылуу маданий жана адеп-ахлактык маяк катары кызмат кылат жана заманбап саясий ишмердүүлүктү элге жана туулган жерге карата

акылдуу жана *жоопкерчиликтүү мамиленин салттуу* түшүнүктөрү менен байланыштырат.

Дэн Сяопиндин айткандарына шилтеме интеллект/акыл концептинин дагы бир маанисин ачып берет: “*Кытай элинин акылман лидери Дэн Сяопин айткандай*: “*Тайгак, бороон-чапкындуу өтмөктө дарыянын түбү көрүнбөйт; таштар жана чуңкурлар болушу мүмкүн*” [12]. “Акылман” деген эпитет саясий лидерди түздөн-түз мүнөздөйт, ал эми өтмөктүн метафорасы Кыргызстандын өнүгүүсүндөгү оор мезгилди чагылдыруу үчүн колдонулат. Бул контекстте акылмандык татаал кырдаалды баалоо, мүмкүн болгон тоскоолдуктарды эске алуу жана шашылыш аракеттерден качуу жөндөмү катары көрсөтүлөт.

Атамбаевдин инаугурациялык кебиндеги “Акыл” концептинин өзүнчө бир компоненти – бул ***чыдамкайлык***, ал сөздө саясий кырдаалга рационалдуу мамиле кылуу менен байланыштуу: “*Мен баарыңарды чыдамкай болууга чакырам. Биз адамдарды бөлүүнү көздөгөндөрдү ээрчибешибиз керек; биз алтын тоолорду жана жакынкы келечекте бейиштеги жашоону убада кылгандарга ишенбешибиз керек. Биз чыдамкай болушубуз керек*” [12]. Бул контекстте чыдамкайлык эмоционалдык чыдамкайлык катары гана эмес, маңыздуу жүрүм-турумдун бир түрү катары да көрсөтүлөт. Ал саясий убадаларды сын көз менен кабыл алуу, кыска мөөнөттүү күтүүлөргө каршы туруу жана коомдук өнүгүүнүн реалдуу шарттарын эске алуу жөндөмүн болжолдойт.

Кептин акыркы бөлүгүндө *акылдын* интеллектуалдык жана адеп-ахлактык компоненти кыскарылып калган: “*Кудай-Теңир биздин эр жүрөк, чыдамкай жана акылман элибизди коргос*ун!” [12]. “Акылман” лексемасы кайраттуу жана чыдамкай мүнөздөмөлөрдүн катарына кайрадан киргизилген. Бул акылдын берилишинин татаал мүнөзүн тастыктайт: акылмандык интеллектуалдык жөндөмдөр менен гана эмес, чыдамкайлык, бекемдик жана моралдык күч менен да байланыштуу.

Атамбаевдин инаугурациядагы сөзүнүн анализи “Интеллект/акыл” концепти негизинен кыйыр түрдө чагылдырылганын көрсөтүп турат. Анын мазмуну *акылмандыкты, аң-сезимди, маңыздуулукту* жана компетенттүүлүктү билдирген лексикалык бирдиктер аркылуу, ошондой эле элдин тарыхый тажрыйбасына, маданий баалуулуктарына, жоопкерчилигине жана рационалдуу тандоосуна байланыштуу контексттер аркылуу ачылат. Натыйжада, “Интеллект/акыл” интеллектуалдык жөндөм катары гана эмес, коомдук жана саясий жашоо үчүн маанилүү болгон интеллектуалдык жана адеп-ахлактык сапаттардын жыйындысы катары да пайда болот.

Концепттии вербалдаштыруунун эң ачык каражаттарынын бири - "акылман" лексемасы. Сөзүнүн башында эле, Атамбаев кыргыз элин “биздин акылман элибиз” деп мүнөздөйт. Бул контекстте акылмандык жеке интеллектуалдык мүнөздөмө катары эмес, элдин тарыхый тажрыйбасы жана маданий салты менен байланышкан жамааттык сапаты катары көрсөтүлөт. Бул мүнөздөмөнүн колдонулушу "Манас" эпосуна шилтеме жасоо контекстинде өзгөчө маанилүү: “Биздин акылман элибиз, дал "Манас" эпосунда айтылгандай...”. Демек, “Интеллект/акылдын” түзүмүндөгү акылмандык компоненти улуттук тарыхый эс тутум жана маданий мурас менен түздөн-түз байланыштуу.

Ошентип, Алмазбек Атамбаевдин инаугурациялык кебинде “Акыл” концептинин төмөнкү негизги компоненттери аныкталды: ***акылмандык, маалымдуулук, маңыздуулук, этияттык, компетенттүүлүк, тарыхый*** жана ***маданий тажрыйба*** жана ***жоопкерчиликтүү тандоо*** жасоо жөндөмү. Алардын өз ара аракеттенүүсү “акылдын” интеллектуалдык, адеп-ахлактык жана социалдык-саясий мүнөздөмөлөрдү бириктирген көп компоненттүү бирдик катары көрсөтүлгөнүн белгиленет. Анын кыргыз элинин жамааттык образы, улуттук тарыхый эс тутуму жана туура мамлекеттик башкаруу концепциясы менен байланышы өзгөчө маанилүү.

Прагматикалык жактан алганда, “Акыл” концептти бир нече өз ара байланышкан функцияларды аткарат. *Биринчиден,* аны актуалдаштыруу

маалыматтуу чечим кабыл алууга, коомдук кызыкчылыктарды эске алууга багытталган жоопкерчиликтүү саясий лидерликтин образын түзүүгө өбөлгө түзөт. *Экинчиден,* элдин акылмандыгына, Манастын образына жана биргелешкен тарыхый жана маданий тажрыйбага кайрылуу саясий лидер менен аудиториянын ортосунда жалпы баалуулук-семантикалык мейкиндикти түзүп, бириктирүүчү функцияны аткарат. *Үчүнчүдөн,* концепт аксиологиялык функцияны ишке ашырат, анткени ал саясий аракеттерди рационалдуулук, жоопкерчилик, чыдамкайлык жана коомдук жыргалчылык сыяктуу баалуулуктар менен байланыштырат.

Талдоо учурунда аныкталган тилдик каражаттар бизге "Акыл" түшүнүгүнүн негизги мазмундук компоненттерин системалаштырууга жана алардын тиешелүү контексттер жана прагматикалык функциялар менен болгон байланышын аныктоого мүмкүндүк берет. Алынган жыйынтыктарды кыскача баяндап берүү үчүн, түшүнүктүн негизги компоненттери, алардын тилдик чагылдыруу ыкмалары жана функционалдык жана прагматикалык мааниси 1-таблицада келтирилген.

Таблица. Основные компоненты концепта «Акыл» в инаугурационной речи А. Атамбаева

Акыл компоненти.	**Контексттеги тилдик каражаттар**	**Актуалдаштырылган маани.**	**Прагматикалык функция.**
Акылмандык	Акылман эл; акылдуу лидер;	Жашоо жана тарыхый тажрыйба	Консолидация, аксиологиялык функция
Маалымат	өз жоопкерчилигин тааануу	жоопкерчиликтердин жана аракеттердин кесепеттерин түшүнүү	жоопкерчиликти өнүктүрүү
Маанилүүлүк	маңыздуу кадамдарды жасоо	ойлонуу, этияттык	рационалдуу чечим кабыл алууга багыт алуу
Компетенттүүлүк	Табигый запасттарды акылдуу иштетүү	кесипкөйлүк менен туура башкаруу	мамлекеттик башкарууну рационалдаштыруу
Тарыхый - маданий тажрыйба	“тайгак, бороондуу өткөөл ”	маданий эс тутум, салттуу баалуулуктар	коомду консолидациялоо
Акылдуулук	"Биз чыдамдуу болушубуз керек"	сактык, мүмкүн болгон тоскоолдуктарды эске	саясий жагымдуулукту

		алуу	аргументациялоо
Чыдамкайлык	өлкө алдындагы жоопкерчилик; маңыздуу кадамдар	чыдамкайлык, убадаларга сын көз кароо	жөнгө салуу функциясы
Жоопкерчиликтүү тандоо	"Биз чыдамдуу болушубуз керек"	акылдын социалдык жоопкерчилик менен байланышы	жоопкерчиликтүү жүрүм-турумдун моделин иштеп чыгуу

Жогорудагы жалпылоодон көрүнүп тургандай, “Акыл” концептин компоненттери өз ара байланышкан системаны түзөт. Мунун борборунда *акылмандык түшүнүгү* турат, ал *аң-сезимдүүлүк, маңыздуулук, сактык* жана *компетенттүүлүк* менен толукталып, тарыхый жана маданий тажрыйба, чыдамкайлык жана жоопкерчилик менен байланышта болуу аркылуу андан ары өнүктүрүлөт. Натыйжада, *“Акылдын”* интеллектуалдык мазмуну жеке ой жүгүртүү жөндөмүнөн тышкары чыгып, социалдык жана саясий жүрүм-турум чөйрөсүнө чейин жайылат. Концепт чындыкты түшүнүү жөндөмүн маалыматтуу чечимдерди кабыл алуу, тарыхый тажрыйбаны эске алуу жана коомдун кызыкчылыгында иш-аракет кылуу зарылдыгы менен байланыштырат.

Корутунду

Изилдөө Алмазбек Атамбаевдин инаугурациялык кебиндеги “Акыл” концепти негизинен тилдик каражаттар аркылуу кыйыр түрдө чагылдырылып, бири-бири менен байланышкан интеллектуалдык, адеп-ахлактык, маданий жана социалдык-саясий маанилер аркылуу ачылаарын көрсөтөт. Анын негизги компоненттери – *акылмандык, маалымдуулук, маңыздуулук, этияттык, компетенттүүлүк, тарыхый* жана *маданий тажрыйба* жана *жоопкерчиликтүү тандоо* жасоо жөндөмү эсептелет.

Талдоо көрсөткөндөй, саясий кепте “Акыл” интеллектуалдык жөндөмдү белгилөө менен гана чектелбейт. Ал чындыкты жана саясий жүрүм-турумду түшүнүүнүн баалуулукка багытталган жолу катары иштейт, турмуштук жана тарыхый тажрыйбаны колдонууну, маалыматтуу чечим кабыл алууну, коом алдындагы жоопкерчиликти жана коомдук жыргалчылыкка көңүл бурууну болжолдойт. Акылман элдин, Манастын, тарыхый жана маданий мурастын

образдарына кайрылуу саясий лидер менен аудиториянын ортосунда жалпы баалуулуктар мейкиндигин түзүүгө өбөлгө түзөт.

Прагматикалык жактан алганда, “Акыл” түшүнүгү жоопкерчиликтүү саясий лидерлик жөнүндөгү идеялардын калыптанышына мүмкүндүк түзөт, бириктирүүчү жана аксиологиялык функцияны аткарат, рационалдуулук, жоопкерчилик, чыдамкайлык жана социалдык биримдик сыяктуу баалуулуктарды жайылтат. Ошентип, изилденип жаткан саясий дискурста “Акыл” интеллектуалдык принцип акылмандык, моралдык жоопкерчилик жана рационалдуу тандоо менен тыгыз байланышта болгон көп компоненттүү когнитивдик-баалуулуктук формацияны билдирет.

Адабияттар:

1. Карасик В.И. О типах дискурса // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. тр. Волгоград: Перемена, 2000. С.5–20.
2. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж, 2001. С. 75–81.
3. Карасик В.И., Прохвачева О.Г., Зубкова Я.В., Грабарова Э.В. Иная ментальность. М., 2005.
4. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. М.: Флинта, Наука, 2007.
5. Прохоров Ю.Е. В поисках концепта. М.: Флинта : Наука, 2008.
6. Степанов Ю.С. Слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. М.: Academia, 1997. С. 288–306.
7. Тихонова В.Я. Концепт борьба в русской языковой картине мира. Дис. ... канд. филол. наук. Новосибирск, 2005.
8. Фомина Т.Д. Динамика концепта в политическом дискурсе (на примере выступлений Дж. Буша и Т. Блэра, посвященных второй военной кампании в Ираке). Дис. … канд. филол. наук. М., 2006.
9. Чудинов А.П. Политическая лингвистика: Учебное пособие. М., 2006.
10 Шейгал Е.И. Концепт и категории дискурса / Человек в коммуникации: концепт, жанр, дискурс / Под ред. Е.И. Шейгал. Волгоград: ВГПУ, 2001
11. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. М.; Волгоград, 2000.
12. Атамбаев А. Выступление на церемонии инаугурации, 01.12.2011 https://knews.kg/2011/12/01/vyistuplenie-almazbek a-atambaeva-na-tseremonii-inauguratsii-tekst/
13. Online Etymology Dictionary. [Электронный ресурс]. URL: http://www. etymonline.com/index.php?term=intellect (дата обращения: 20.03.2026)
14. Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү.Биринчи бөлүк Академик А. Акматалиевдин редакциясы астында БИШКЕК “ПОЛИГРАФБУМ

РЕСУРСЫ”. - 2019 https://mamtil.gov.kg/storage/link/ru_/36/1660714_80962fc7f391d95d.pdf
15. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. М.: –2006